

УДК 159.9.07

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООРГАНІЗАЦІЇ ПОЛІСИСТЕМНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Гейко Є.В.

Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У статті на підґрунті емпіричного аналізу виявлено зв'язок між структурними складовими полісистемної цілісності особистості й індивідуально-типологічними її властивостями. Виокремлені паттерни поведінки в процесі самоорганізації полісистемної цілісності особистості на прикладі студентів гуманітарних спеціальностей та студентів майбутніх психологів. У межах системно-цілісного підходу, а також на підґрунті концепції активуючої свідомості зазначається, що цілісність особистості як система складається з багатьох базових взаємопов'язаних, взаємозалежних елементів. Проблема критеріїв для визначення базових елементів, їх специфіки та особливостей прояву є найбільш складною і майже невисвітленою у наукових розробках. Втім, недостатньо розробленим залишається питання комплексації цілісності особистості із врахуванням її диференціації.

Ключові слова: полісистемна цілісність особистості, студенти-гуманітарії, студенти-психологи, цілісність особистості, цілісне пізнання.

Постановка проблеми. Цілісне пізнання людини я однією з найсуттєвіших тенденцій сучасної психологічної науки. Запропонована концепція є одним з варіантів цілісного підходу до людини з позиції принципів загальної теорії систем. Найважливішими аспектами цілісного пізнання особистості є гетерогенність буття, бесперервність психічного, його поліфункціональність, поліструктурність, системний характер свідомості та його здатність до саморегуляції, активність людини як суб'єкта, зміни, розвиток і саморозвиток.

Внаслідок необхідності встановлення зв'язку між теоретичними положеннями й емпіричними поняттями ми запропонували емпіричне дослідження. Емпіричні дані в подальшому уособлюють підґрунтя нашої концептуальної моделі, стають її першоелементами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передусім цілісність особистості постає як людина у цілому. Нормативне уявлення індивіда про себе пов'язано з його цілісністю й, навпаки, викривлене призводить до певних психічних розладів або психологічних проблем (Н. Непомняца). Окрім цього, цілісність особистості як інтегративна характеристика особи у цілому. Інтегрований, відкритий, усталений і стабільний, оптимально функціонуючий й схильний до розвитку суб'єкт, власне особистість, що схильна до самоактуалізації (за А. Маслоу). Цілісність особистості як відповідна система, що утворюється на підґрунті єдності самості і соціальної ідентичності (Г. Балл, Ф. Лерш). Цілісність, що самоорганізовується через переживання власного досвіду буття як особистості (К. Васильєв, В. Келасьєв). Й, далі цілісність особистості, що базується на довірі людини до власної досконалої природи. Самодовіра, ціннісне ставлення до себе, інших, світу (С. Гілліген, Д. Делозье, Р. Ділтс, М. Еріксон). А також цілісність особистості як діяльно-системна характеристика (С. Максименко, Л. Станкевич).

Кожне із представлених значень має самостійну і певну цінність. Проте, щоб поєднати ці значення необхідно віднайти критерій. Можливо рефлексивність дозволить представити людині себе водночас у якості об'єкту власного спостереження, мислення і регуляції.

Виходячи з закономірних особливостей розвитку наукового знання від диференціації до інтеграції (К. Нартова-Бочавер) на початку знання, що постає у власній первинній цілісності, дещо наївне починає розподілятися, диференціюватися на окремі цілісності й на етапі гуманітарної парадигми ми спостерігаємо тенденцію щодо інтеграції окремих цілісностей у єдине цілісне знання. В такий саме спосіб відбувається і розвиток, становлення і оформлення наукового знання щодо цілісності особистості. тому є необхідність щодо концептуалізації феномену цілісності особистості у єдину організовану систему. У фокус спрямовуються багато окремих, відособлених цілісностей-систем, що поєднуються, інтегруються, самоорганізуються у єдину систему. Структурність, багатомірність, ієрархічність єдиної цілісності особистості утворюють ключові положення аналізу цілісності особистості як системи, яку можна досліджувати, формувати.

У межах системно-цілісного підходу, а також на підґрунті концепції активуючої свідомості зазначається, що цілісність особистості як система складається з багатьох базових взаємопов'язаних, взаємозалежних елементів. Проблема критеріїв для визначення базових елементів, їх специфіки та особливостей прояву є найбільш складною і майже невисвітленою у наукових розробках.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, недостатньо розробленим залишається питання комплексації цілісності особистості із врахуванням її диференціації.

Отже, цілісний світ організується у полісистему через взаємодію особистості і її світу у двох позиціях: незалежних систем і підсистем одна одної. Це означає, що цілісний світ підкорюється принципу подвійності якісної визначеності.

Полісистемні взаємодії особистості і її світу розподіляються за різними складовими. Взаємодії локалізуються у поле складової особистості і у поле складової світу. Позиція (система чи підсистема), локалізація (у складовій особистості і світу) і взаємодія (з врахуванням позиції і локалізації) – ключові параметри цілісного світу. Вони надають йому розмаїтості, різнопорядковості, релятивності.

У залежності від позицій, локалізації і взаємодій виокремлюють чотири галузі цілісного світу. У першій галузі (в поле складової особистості) локалізується системна якість особистості. Це галузь системи «Особистість». «Тут» особистість як система не взаємодіє зі світом як системою. У другій галузі (поле складової світ) локалізується системна якість світу. Це – галузь системи «Світ». «Тут» світ як система взаємодіє з особистістю як з підсистемою.

Мета статті. У статті ми викладаємо частину результатів наших досліджень, спрямованих на визначення особливостей представленості полісистемної цілісності особистості на прикладі студентів гуманітарних спеціальностей й майбутніх студентів психологів.

Виклад методик і результатів досліджень. За результатами методики Л. Сонді ми намагалися виявити особливості взаємозв'язку між факторами цілісності (Л. Сонді) й структурними складовими полісистемної цілісності особистості в студентів-гуманітаріїв та студентів-психологів.

В даному випадку суттєвою детермінантою мотиваційної сфери особистості є динамічне співвідношення бажаних життєвих цілей та того, що є безпосередньо доступним, пов'язаним зі здійсненням конкретних цілей. Дане співвідношення може поступово змінюватися в процесі діяльності і в залежності від життєвих обставин.

Тобто, полісистемна цілісність особистості виявляється взаємопов'язаною із факторами, які уособлюють цілісність особистості у концепції Л. Сонді. Отже, «фактор h» (потяг до життя), «фактор p» (поширення влади над оточенням, підґрунтя щодо потреби трансформувати у свідомі (+) чи несвідомі (-) акції потягу), «фактор e» (совісність – відсутність совісті; терпимість – нетерплячість; доброта – злобність; готовність допомагати – злорадство), «фактор hu» (механізми психологічного захисту за типом блокування чи мімікрії перед небезпекою, амбітендентністю у відношенні двох потреб: ніжне кохання або розбещеність), «фактор k» (позиція, що приймає чи не приймає. Функція пов'язана із протилежними тенденціями «Я»: залучення до себе – інтросекція (+) або негативизм, зречення (-), «фактор m» (стремління чеплятися за життя й буття; залежність від батьків або, навпаки, бажання бути вільним. Відзначені фактори виявили суттєвий кореляційний зв'язок із особистісними чинниками, що увійшли до структури цілісності особистості (за методикою Л. Сонді)

Тобто специфіка зв'язку між факторами цілісності особистості, структурними складовими полісистемної цілісності й особистісними чинниками з означеним співвідношенням, а в методичному плані має точні якісні і кількісні показники. За результатом факторного аналізу виявлено, що для обох груп досліджуваних найсуттєвішими сферами, з якими пов'язана полісистемна цілісність особистості, є переживання краси як етичної категорії, «любов», «наявність вірних друзів», «упевненість у собі, свобода від внутрішніх суперечностей», «пізнання (підвищення освіти, розвиток культури, інтелекту)», «свобода як незалежність у вчинках та діях», «щасливе сімейне життя», «творчість». Тобто, схильність щодо самореалізації та реалізації потреби в діяльності

та академічній діяльності студентів-гуманітаріїв, студентів-психологів сприяє самоорганізації полісистемної цілісності особистості.

Статистично значущі відмінності виявлені за шкалою «висока емоційна стабільність», сила «Я» (шкала «С», Кеттелл), «самодостатність» (шкала «Q1») і «мрійливість», «розвинена уява» (шкала «М»). При цьому «самодостатність» і «мрійливість» у «адаптивних» студентів-гуманітаріїв не виходять за рамки середніх значень.

На заваді успішній саморганізації у «неадаптивних» студентів-гуманітаріїв постає «недостатність уяви», «надвисока практичність», «залежність від групової думки», «соціального схвалення».

Означені відмінності дозволяють зазначити, що «адаптивні» у процесі самоорганізації полісистемної цілісності особистості студенти-психологи: більше спираються на логіку, ніж почуття («Т»); переважання фактору h (потяг до життя за Л. Сонді); менше фрустровані («Q4»); менше піддаються почуттю провини й депресивним станам («О»); не такі активні та імпульсивні («F»), як «неадаптивні», тобто більш серйозні та розсудливі; мають тенденцію до прояву совісності (за Л. Сонді).

За результатами дисперсійного аналізу ми з'ясували, що існують нелінійні залежності факторів (за Л. Сонді) на вибірці студентів-гуманітаріїв з: «фактор e+» совісність ($p=0,005$); деякими критеріями «адаптивності» стратегій поведінки ($p=0,07$).

На вибірці студентів-психологів параметра «фактору m» з: деякими складовими полісистемної цілісності особистості ($p=0,01$); деякими критеріями «адаптивності» стратегій поведінки ($p<0,05$).

Отже, «полісистемна цілісність» пов'язана з успішністю стратегій як у студентів-психологів, так і в студентів-гуманітаріїв (хоча тут означений зв'язок виражений менше), але нелінійного характеру. Фактором, що сприяє самоорганізації полісистемної цілісності особистості є яскраво виражений «фактор h».

У студентів-психологів, за нашими спостереженнями, неуспішність саморганізації полісистемної цілісності особистості пов'язана із показниками (нижче середнього рівня): «активність», «уміння налагоджувати стосунки», «конкурентність», «самостійність», «сумлінність», що є яскравою характеристикою полісистемної цілісності особистості.

Між параметром «полісистемна цілісність особистості» та адаптивністю стратегій у студентів-гуманітаріїв нелінійних залежностей не виявлено. Тобто, успішність самоорганізації полісистемної цілісності особистості більше пов'язана із «фактором h», «фактором e», ніж з «фактором d», «фактором m».

Групи осіб, котрі мають схоже поєднання рис (паттернів), виступають певними психологічними типами, що мають місце як серед «адаптивних», так і «неадаптивних» стратегій, які обирають студенти-гуманітарії, студенти-психологи. Група «адаптивних» стратегій поведінки студентів-психологів за результатами кластерного аналізу, утворюється з двох типів – перший відрізняється від другого більш вираженою емоційною стабіль-

ністю («С») соціальною сміливістю («Н»), енергійністю і життєрадісністю («F»), практичністю («M»), а також більшою соціабельністю, орієнтуванням на групову думку («Q1»). Назва типу: «Активні, практичні, совісні – «толерантні».

Представники другого емпірично виокремленого типу «адаптивних» стратегій поведінки студентів-психологів виявляють меншу соціальну сміливість та силу «Я», менш практичні й більш тривожні. Цей тип одержує назву: «Нерішучі, совісні, інтроєктивні». Отже, обидва паттерни рис (типу «адаптивних») виявляють загальні особливості, найсуттєвіші з яких – відсутність мімікрії та залежність.

Студенти-психологи, котрі використовують «неадаптивні» стратегії у процесі становлення цілісності особистості розподілилися на три типи. Перший тип характеризуються життєрадісністю, енергійністю, низькою тривожністю. Окрім цього, знижений самоконтроль, імпульсивність, опора на почуття, безпосередність. Назва типу: «Імпульсивні залежні – «сенситивні».

Другий тип «неадаптивних» стратегій у процесі самоорганізації цілісності особистості студентів-психологів демонструє більш високу тривожність, стурбованість («F»), меншу емоційну стабільність («С»). Їм властива соціальна боязкість («Н»), депресивні тенденції («O»), фрустрованість («Q4»), обачна, але «штучна» поведінка («N»). Назва типу: «Нестабільні емоційні – саморуйнуючі».

Третій тип – єдиний серед «неадаптивних» у процесі самоорганізації цілісності особистості студентів-психологів, котра характеризується чітко вираженим «фактором d». Назва типу: «Неемпатійні, самовпевнені схильні до накопичення».

Серед студентів-гуманітаріїв, котрі обирають «адаптивні» стратегії самоорганізації цілісності особистості, за результатами кластерного аналізу виокремлюються два типи. Перший демонструє «фактор р», емоційну стійкість та водночас енергійність, соціальну сміливість. Назва типу: «Самодостатні, емоційно стабільні радикальні – «владні».

Другий тип «адаптивних» студентів-гуманітаріїв з високим рівнем особистісної тривожності, більш низьким рівнем «сили Я» (але не за межею середнього значення) («С»). Назва типу: «Сенситивні консервативні залежні – «боязкі».

«Неадаптивні» стратегії у процесі самоорганізації цілісності особистості – студенти-гуманітарії також розподіляються на два типи. Перший тип представляють енергійні, сміливі, проте орієнтовані на підтримку групи, конформні, ригідні. Назва типу: «Однозначні, конформні, ригідні схильні до домінування – «негативісти».

Другий тип студентів-гуманітаріїв, котрі використовують «неадаптивні» стратегії у процесі самоорганізації цілісності особистості – стримані,

серйозні, напружені. Більш самодостатні («Q2»), ніж перші, але майже однаково керуються логікою, так і почуттями. Назва типу: «Стримані, напружені совісні – залежні від батьків».

Слід зазначити, що, «фактор s» (потреба у саморуйнуванні) є характерним саме для «неадаптивних», а «фактор h» для «адаптивних» (потяг до життя). Можливо, у студентів-гуманітаріїв вплив на «адаптивність» стратегій самоорганізації полісистемної цілісності особистості здійснює «фактор h», а також «фактор e», з одного боку, а з іншого, відбувається за принципом взаємодоповнюваності. Тобто означені властивості є сприятливим підґрунтям двох стратегій «адаптивного» процесу самоорганізації полісистемної цілісності особистості: 1) «фактор h» (потяг до життя); 2) «фактор e» (совісність).

Інший паттерн – «фактор k» у поєднанні із прийняттям неприйняттям. «Адаптивні» стратегії у самоорганізації полісистемної цілісності особистості, що використовують студенти-гуманітарії, у порівнянні із «неадаптивними», виявили стабільність внутрішнього світу, не зважаючи на будь-які впливи зовнішньої реальності.

У студентів-психологів факторні типи представлені серед «адаптивних» та «неадаптивних». Успішність самоорганізації полісистемної цілісності особистості студентами-психологами («активні, практичні, совісні – «толерантні») на відміну від «неадаптивних» («імпульсивні залежні – «сенситивні» та «неемпатійні, самовпевнені схильні до накопичення») пов'язана із сміливістю, емоційною стабільністю.

Наступний психологічний тип «неадаптивних» стратегій студентів-психологів – «нестабільні емоційні – саморуйнуючі». Ймовірно, «неадаптивність» самоорганізації полісистемної цілісності особистості пов'язана у них із вираженими невротичними, депресивними тенденціями. Саме тут зустрічається поєднання «фактору k» та «фактору s». Очевидно це також є чинником «неадаптивності» процесу самоорганізації полісистемної цілісності особистості.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, слід сказати, що серед студентів виокремлюються три основних характерологічних паттерни, що заважають успішності самоорганізації полісистемної цілісності особистості студентами-психологами: 1) самовпевнена нечутливість до оцінок; 2) виражена тривожність, напруженість, депресивність; 3) динамічні, життєрадісні із зниженим самоконтролем і нелогічним для такого середовища стилем поведінки і мислення. За фактором полісистемної цілісності представники першого типу – переважно «фактор m», другого – «фактор s», а третього – «фактор d».

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні загальних чинників формування полісистемної цілісності особистості.

Список літератури:

1. Балл Г. Система принципів раціогуманізму / Г. Балл // Психологія і суспільство. – 2011. – № 4. – С. 16-32.
2. Бергаланфи Л. Общая теория систем / Л. фон Бергаланфи. – [2-е изд.]. – М.: Мир, 1960. – 328 с.
3. Блауберг И. В. Понятие целостности и его роль в научном познании / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. М.: Знание, 1972. – 270 с.
4. Блауберг И. В. Системный подход и системный анализ / И. В. Блауберг, Э. М. Мирский, В. Н. Садовский // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник 1982. – М.: Наука, 1982. – 402 с.

5. Каган М. С. Системность и целостность // Вопросы философии. – 1996. № 12. – С. 13-18.
6. Коляда В. И. Целостность личности: Социально-аксиологический аспект / Виктор Иванович Коляда. дис. ... канд. фил. наук: 09.00.11, Саратов, 2003. – 148 с.
7. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – Киев: КММ, 2006. – 240 с.

Гейко Е.В.

Кировоградский государственный педагогический университет
имени Владимира Винниченко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМООРГАНИЗАЦИИ ПОЛИСИСТЕМНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В статье на основе эмпирического анализа выявлена связь между структурными составляющими полисистемной целостности личности и индивидуально-типологическими ее свойствами. Выделены паттерны поведения в процессе самоорганизации полисистемной целостности личности на примере студентов гуманитарных специальностей и студентов будущих психологов. В рамках системно-целостного подхода, а также на основе концепции активирующего сознания отмечается, что целостность личности как система состоит из многих базовых взаимосвязанных, взаимозависимых элементов. Проблема критериев для определения базовых элементов, их специфики и особенностей проявления является наиболее сложной и почти неосвещенной в научных разработках. Впрочем, недостаточно разработанным остается вопрос комплексации целостности личности с учетом ее дифференциации.

Ключевые слова: полисистемна целостность личности, студенты-гуманитарии, студенты-психологи, целостность личности, целостное познание.

Geiko E.V.

Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-ORGANIZATION OF POLY SYSTEM INTEGRITY OF THE PERSON

Summary

On the basis of empirical analysis found an association between the structural components polysystemic integrity of the individual and individual-typological its properties. Obtained patterns of behavior in the process of self-organization polysystemic personal integrity on the example of students of humanities students and future psychologists. As part of the system-holistic approach, as well as based on the concept of activating consciousness it indicates that the integrity of the person as a system consists of many basic interrelated, interdependent elements. The problem of criteria for the definition of basic elements of the specific nature of manifestation is the most difficult and almost unlit in scientific research. However, the question remains insufficiently developed complexing integrity of the individual, taking into account its differentiation.

Keywords: polysystemic personal integrity, humanities students, psychology students, the integrity of the individual, holistic knowledge.